

'יהיב ביה עיניה ושכיב' –

'מסודות הבריאה כי האדם במחשבתו הוא מניע גורמים נסתרים בעולם המעשה, ומחשבתו הקלה תוכל לשמש גורם להרס ולחרבן של גשמים מוצקים, וכדאמר... ובשעה שבני אדם מתפעלים על מציאות מוצלחה, מעמידים את מציאות זו בסכנה, ומ"מ הכל בידי שמים, וכל שלא נגזר עלי' בדין שמים לאבדן, הדבר ניצל, אבל כשנגזר הדבר לאבד, מתגלגל הדבר לפעמים על ידי שימת עין תמהון על הדבר, וע"י זה הוא כלה... ויתכן דכל שהאדם במעלה יתירה, כל סגולותיו ובחינותיו יתירות, ועינו יותר פועלת, והיינו דאמר יהבו בי' רבנן עיניהו'... (חזון איש חו"מ ליקוטים כא, לדף יד).

הטעם שנענש בעונש חמור – ע' בן יהודיע.

(ע"ב) 'כל משימות שאתה משים אל יהו אלא מקרב אחיך...' –

'... והנידון שכת"ר שאל עליו היה בקשר למינוי גר למלמד או מגיד שיעור או משגיח או אפילו ראש הישיבה. ורצה כת"ר להוכיח משמעיה ואבטליון ועוד. והנה חוץ ממה שלא ברור לנו בדיוק יחסם של גדולים אלו, לא שייך לדינא להוכיח מהם שהרי הם היו הכי גדולים בתקופתם והיו בשלשלת הקבלה, ומי יודע אם לא היה מין הוראת שעה, וכעין שהיה בדבורה הנביאה שהיתה שופטת ומה שייך להתדמות להם.

אבל למעשה יש לידע שהמצווה של **ואהבתם את הגר** מחייב אותנו לקרבם ולהקל בכל עניינים אלו. ולפיכך אחר ישוב גדול נראה שאין להחשיב משרות אלו בתקופתנו כענין של מעשה שררה, דעיקר תפקיד של ישיבה הוא ללמד לתלמידים כשהם רוצים, ומה שיש כח להמנהלים והראשי הישיבה על התלמידים לסלקם או שלא לקבל אותם לכתחילה וכדומה, אין זה אלא כמו שררה של בעה"ב על פועליו, שאין זה מעין מינוי לשררה כלל. ולפי זה משרות אלו אינם אלא כמילוי תפקיד וכענין של עסק. ואין לדמות זה למש"כ באגרות משה יו"ד (ח"ב מד) בענין מינוי להשגיח להכשרים, דהוי מינוי של שררה, דהתם הוא מינוי לעשות נגד רצון בעה"ב על פי כח התורה שצונו להאכיל דברים כשרים, וזהו שררתו, לעמוד על המשמר שיתקיים דיני התורה, זה יש לו הכח לעשות נגד רצונו. והמושג של שררה שנזכר באגרות משה חו"מ (ח"ב לד) לגבי סילוק רב, הוי מושג אחר מהשררה הנדרשת לאיסור לא תשים עליך.

ובדבר מה שהערת אם יש איסור גם על הגר עצמו לקבל שררה, לכאורה נראה שאין כאן איסור כלל, גם בשררה של ממש. ובאמת כמו שנכדי הנ"ל הזכיר אפשר דזה מה שקרה בימי שמעיה ואבטליון ובדבורה וכו', שמעצמם מחמת גדולתם היו הנשיא והאב"ד והשופט ולא הוצרך למנותם. וצ"ע בזה' (מתוך תשובת הגר"מ פינשטיין ז"ל לגר"ר סופר שליט"א, אגרות משה יו"ד ח"ד כו. ההוספות שבאותיות המוקטנות הן במקור, והן תוספות המהדירים נכדי המחבר).

דף מו

'לפניה – בין בסתם בין במפורש. לאחריה – במפורש אין בסתם לא'. פירוש: כשטבלו לפניה והרי עדיין היא גויה, הואיל ועבד גוי אינו טובל לשם עבדות לפיכך סתם טבילה שלו לשם חירות היא, אבל כשהיא קדמה וטבלה, אם לא פירש ואמר לשם בן חורין אני טובל יש לומר לשם עבדות טבל כמו שטובלים כל עבדי ישראל (עפ"י רי"ד ומאירי).

יש גורסים 'בפניה' ו'שלא בפניה', שאם טבלו כשהיתה נוכחת שם, מכך ששתקה ולא פירשה שמתבילתם לשם עבדות – הרי זו טבילה לשם חירות. משא"כ שלא בפניה (ראשונים עפ"י הרי"ף. וכתב רש"ל ששני הפירושים אמת לדינא).

יצריך לתוקפו במים. כיון שמתבילו האדון בעל כרחו ואין העבד שליט על גופו לצאת מן המים, אין מעשה הטבילה מתייחס אל העבד אלא לאדון, ודומה למטביל כלי – הלכך אין משמעות לכך שהעבד צווה ואומר לשם חירות אני טובל, כי אין זה מעשה-טבילה שלו ואין דיבורו מועיל כלום לפרש את המעשה שנעשה על ידי אחר (עפ"י הגר"ש שקאפ).

ומובנת לפי זה סברת הגאונים שהרב מברך על טבילת העבד (ע' אוצר הגאונים, ובראשונים כאן בשם ר"י אלברגלוני). והקשו הלא העבד עושה המצוה, אך להנ"ל מובן שאעפ"י שהמצוה מתקיימת בעבד אבל מעשה הטבילה מתייחס לרב ולא לעבד, והברכה שייכת לעושה המעשה. ודומה זה לבית דין המטבילים גר קטן שכנראה הם מברכים (כן מובא מבעלי הנפש להראב"ד סוף שער הטבילה). ושם אפשר אפילו אם הוא הקטן טובל בעצמו, המעשה מתייחס אל בית דין ולא אליו לפי שאינו בר-דעת (ע' בזה בשבט הלוי ח"ו קצא). ומובנת בזה הכרעת המאירי שרק אם העבד טובל בעל כרחו – הרב מברך.

'כי הא דמנימין עבדיה דרב אשי, בעא לאטבולי, מסריה ניהלייהו לרבינא ולרב אחא..' – מסרו להם שיטבילוהו עם עוד אדם לשם עבדות, כיון שעשוי מתחייב במצוות צריך הוא לטבול בפני שלשה, וכן כתב הרמב"ם שטבילת העבד אינה אלא בפני שלשה וביום שמקצת גירות הוא. ויש מי שאמר שאין צריך אלא שנים, ואין הדבר כן (עפ"י רמב"ן).

ומדוע מסרו להם ולא הטבילו הוא בעצמו? – מכאן הביא הרשב"א 'קצת ראייה' לגירסת הרי"ף שאם טבל בפני האדון בסתם הרי זו טבילה של חירות, לכך מסרו לאחרים כדי שלא יטבול בסתם בפניו.

רמו ליה ארויסא (= שלשלת. הערוך) בצואריה. ארפו ליה וצמצמו ליה. ארפו ליה כי היכי דלא להוי חציצה. הראשונים הקשו מכאן על דברי הרמב"ם (מקואות ב,יא) שהאוחז באדם ובכלים והטבילם – הרי הן בטומאתם ואף על פי שריפה את ידיו עד שבאו בהן המים – גזירה שמא לא ירפה. ואם הדיח ידיו במים תחילה – עלתה להן טבילה. והרי כאן מבואר שאין גוזרים רפוי אטו מהודק. ויש לומר שלא אמר הרמב"ם אלא באדם האוחז בידיו, כי ירא פן יישמט מידי, מה שאין כן בנידון דידן (עפ"י ב"ח יו"ד קצח). ויש לפקפק קצת בתירוץ זה שהרי גם כאן ירא להרפות יותר מדי שמא יישמט העבד מידי ויקדים ויאמר לשם בן חורין אני טובל. ואולם יש לתרץ בפשיטות שקדמו והדיחו במים, ובאופן זה לדברי הכל מותר (עפ"י דבר אברהם ח"א יז, ט. עע"ש).

'אנחו ליה זולטא דינא ארישיה ואמרו ליה זיל אמטי לבי מרך.' נראה שעשו כן כדי להחזיקו עבד בפני הכל בשעת מעשה ממש, כדי שלא יוכל לטעון שלשם בן חורין טבל (עפ"י רשב"א). ולרווחא דמלתא עשו כן, לסימן ולא לצורך, שלא יהא שום פקפוק בדבר (עפ"י ריטב"א ומאירי).

*

'... ונראה לי על פי מה דקיימא לן להלכה הלוקח עבד מן הגוי, אין הגוף קנוי לו עד שיטבילנו לשם עבדות לפיכך אם קדם וטבל לשם בן חורין הרי הוא בן חורין, לפיכך צריך להטיל עליו

שום עבודה בעודו במים שיהא נראה כעבד, שלא יקדים ויאמר אני טובל לשם בן חורין. והנה כן עשה עמנו היוצר-כל הוא אלקינו (כי הוא יתברך שמו מקיים מצות התורה) כאמור כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים הכוונה בליל החירות והפדיה, פדה אותנו מבית עבדים ופדה אותנו לשם עבדות להיות לו לעבדים, על כן אמר לאבותינו במצרים משכו וקחו לכם צאן... ושחטו הפסח, ולקחתם... ועבר ה' לנגף וכו' - הנה בעת היציאה והפדות הוטל עליהם עבדות לשיהיה כל ימי עולם הם ובניהם עד עולם עבדים לו ית"ש, ולא יוכלו לפטור עצמם באומרם ח"ו כוונתנו היתה לשם חירות, דכיון שבשעת היציאה הוטל עליהם עבדות וכן נצטוו ואתם לא תצאו איש וכו' עד בקר, גאולה מעלייתא מצפרא, הבן הדבר. וזה שאמרו ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם, היינו הדבר הזה השמירה לכל חוקת התורה לנו ולבנינו עד עולם, כי על ידי זה נעשינו עבדים לו ית"ש אנו ובנינו עד עולם לשמור מצותיו וחקיו ומשפטיו כיון שהוטל עלינו עבדות בשעת היציאה לחירות.

(מתוך בני יששכר ניסן ז,ב)

*

הני דבי פפא בר אבא דיהבי זוזי לאינשי לכרגייהו ומשעבדי בהו, כי נפקי צריכי גיטא דחירותא או לא...'. אף על פי שלעכו"ם אין קנין הגוף בעבדיהם כמו שאמרו לעיל, וכיצד יכולים גבאי המס להקנות דבר שאין להם קנין בו? -

יש מפרשים משום שהמלכות יש לה היכולת לקנות קנין הגוף בנתיניה, שעל דעת כן באים הם לדור בארצו וכאילו לקחם במלחמה שיש בזה קנין הגוף, גם יתכן שהמלך קנאם במלחמה ועל מנת כן הניחם בארצו שאם לא יפרעו המס יוכל למכרם לעבדים, לפיכך עבדים גמורים הם למלך (ערשב"א וריטב"א ונמוקי יוסף. ופירשו [שלא כפרש"י ותוס'] שמדובר בישראלים והגידון הוא שיהיו כעבד עברי שגופו קנוי, ולפי"ז מבואר שאף בזמן הזה נוהג עבד עברי עכ"פ לענין קנין גופו (ע' בזה במובא בקדושין כח). וע"ע רמב"ם וראב"ד הל' עבדים א, ח ורמב"ם הל' גזילה ה, טז).

ויש מפרשים שהשאלה אינה כלפי קנין הגוף כלל, אלא האם יש למלך קנין באותם אנשים, שעל כן כשמכרם לישראל וטבלו לשם עבדות עבדים גמורים הם, או שמא אינו קנין כלל אלא חוב בעלמא ואינם עבדי ישראל כלל (ים של שלמה).

ויש מפרשים משום שהם מעצמם הלכו ושעבדו עצמם עבור המס שלהם, ואפשר שמוכרים את גופם ולא שעבדו בעלמא לפרעון הדמים. וכך פשוט לו, שמכירת הגוף היא כעכו"ם המוכרים עצמם (כן מביא הרמב"ן בשם התוס').

ומדברי התוס' שלפנינו היה נראה שאעפ"י שהעכו"ם עצמם אינם יכולים לקנות קנין הגוף כפי שמיעטו זאת מהכתוב, אך כיון שלפי דין המלכות יש קנין הגוף לקנות ולהקנות, אם כן הגם שכל עוד שהם משועבדים לנכרי אין מועיל דינא דמלכותא כנגד דין התורה, אך כשהמלכות מוכרת לישראל ולפי דיניה יש כאן הקנאה גמורה, מועיל דינא דמלכותא להיקנות לישראל קנין הגוף, מפני שהסכימו בדעתם למכור את כל מה שיש להם על פי דיניהם. (ונראה שזו כוונת הרמב"ן בפירוש הראשון. וע' במאירי סברא קרובה: 'שמן הדין קונהו (השבאי) אף לגופו אלא שאין קנינו חזק כל כך, וכשישראל קונהו ממנו קונהו על הדרך שהיה השבאי קונהו מן הדין').

ולפי זה מובן הטעם 'מוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנח ומלכא אמר...', משא"כ אם נפרש שהספק הוא מצד דעת האנשים במכירת עצמם, מה ענין זה לטפסא דמלכא.

ובדבר אברהם (ח"א י,ד) פירש דברי התוס' שהמלכות קונה קנין הגוף מדין כיבוש מלחמה.

'איכלע לגבלא' – היא ארץ אדום שכבשוה החשמונאים, וגם מלו אותם (ריעב"ק). ותרגום הר שיעיר – טורא דגבלא (ואדום הוא שיעיר). הוא ה'גבלן' המוזכר במשנה (סוף סוטה). המקום נזכר בספר יהושע (יג,ה): והארץ הגבלי. ובתהלים (פג,ח): גבל ועמון ועמלק (עפ"י מהרש"א סוטה). יש מזהים אותו עם הגולן של היום.

זעל יינם משום יין נסך, משום לך לך אמרין נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב' – דוקא משום הרחקה אבל מעיקר הדין לא היה איסור שהרי כבר מלו וקבלו עליהם עול מצוות אלא שעדיין אינם יהודים, ואינם גרועים מגר-תושב שאין יינו אסור בהנאה [ואעפ"כ אסור בשתייה משום חתנות] (עפ"י פוסקים יו"ד קכד,ב. ואולם בתוס' ע"ז (סד: ד"ה אין) משמע שמדובר בעכו"ם ממש שמוגז לישאל ולא במלו ולא טבלו, ולדבריהם במל ולא טבל אינו יין נסך, אבל הר"ן שם כתב שמל ולא טבל וברעתו עדיין לטבול גרע מגר תושב, ע"ש).

כל הנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בשולי עכו"ם. ע' במובא בע"ז לח.

'אבותינו מלו ולא טבלו'. רש"י פירש: אבותינו בימי משה [וכשנאמר להם במצרים 'כל ערל לא יאכל בו' מלו עצמם או הטיפו דם ברית מן המולים, על מנת ליכנס במצוה זו מעתה תחת כנפי השכינה ולקבל עליהם כל מה שיצוום] (רמב"ן עפ"י רמב"ם. והוא עצמו ז"ל צדד לומר שהמולים במצרים כגון שבט לוי, לא היו צריכים הטפת דם ברית מפני שמלו עצמן לשם מצוה ואינם כעריבי מהול שנחשב ערל [ומאותו הטעם כתב הרמב"ן להלן מז"ב שהעבד כשמשתחרר אינו טעון הטפת דם ברית כדרך שטעון טבילה, כיון שמילתו הראשונה היתה לשם מצוה]. וכ"כ הריטב"א). ובפירוש החזקוני (שמות כד,ו) פירש 'אבותינו' – אברהם יצחק ויעקב, אבל בימי משה עשו מילה וטבילה והרצאת דמים.

לפירוש זה מתפרש 'אמהות' כפשוטו, וכן הביא המאירי, שכשנכנס אברהם לברית הטבילה את שרה, וכן בשאר אימהות. אבל לפרש"י קצת קשה שהיה לו לומר 'נשים'. אך י"ל הואיל ואמר אבותינו נקט 'אמהות'. ויש מקשים הלא אין קורים 'אמהות' אלא לארבע (ברכות טז). ותרצו שלא אמרו אלא בתפילה, לומר מרים אמנו ויוכבד אמנו (מובא בריטב"א).

(ע"ב) 'אלא מהכא ויקח משה את הדם ויזרק על העם וגמירי דאין הזאה בלא טבילה'. ורבי אליעזר שחולק, אפשר שסובר יש הזאה בלא טבילה (כן משמע בתוס'). והריטב"א מפרש שלדעתו הזאה זו לאחר מתן תורה היתה, שאין מוקדם ומאוחר בתורה.

זש"מ אינו גר עד שימול ויטבול'. ואם תאמר שמא לכתחילה אמרו, שהרי ודאי צריך לכתחילה מילה וטבילה – יש לומר שמשום כך לא היו משהים אותו להצריך טבילה בפני שלשה אלא די בפני שנים או בינו לבין עצמו. או גם משום שאם היה גר במילה, מטבילים אותו בלילה כשם שמטבילים אותו בשבת, שאין זה 'דין' (רמב"ן).

'שמע מינה גר צריך שלשה... ונימא ש"מ נמי בעינן מומחין, דלמא דאיכלעו... גר צריך שלשה, משפט כתיב ביה'. ואם תאמר כיון ש'משפט' כתוב בו – יצטרכו שלשה מומחים שהרי מדין תורה אפילו עשרה הדיוטות שדנו אין דיניהם דין?

אפשר שגר צריך שלשה – גמרא היא, ומה שאמרו 'משפט כתיב ביה' היינו אסמכתא בעלמא. ולא נתקבל במסורת אלא שלשה ולא מומחים (עפ"י רמב"ן ורשב"א. ובתוס' מז"ר ע"א) משמע שנקטו להלכה שצריך מומחים).

תלמוד לומר אתך – במוחזק לך. משמע, במה שהוא אתך ואתה רואה אותו נוהג כישראל, הרי הוא מוחזק לך שכן הוא. ונראה שמכאן הוציא הרמב"ם ש'גירות שראינה נוהגת בדרכי ישראל תמיד כגון שתטובל לנדתה ותפריש תרומה מעיסתה וכיוצא בזה, וכן גר שנוהג בדרכי ישראל שטובל לקריו ועושה כל המצות – הרי אלו בחזקת גרי צדק, ואף על פי שאין שם עדים שמעידין לפני מי שנתגיירו כו' (עפ"י שו"ת משיב דבר ח"ד פא).

ולפי זה נראה שמה שכתב הרמב"ם בהמשך שאותם גרים שהוחזקו במנהג ישראל אין משיאים אותם עד שיביאו עדים או עד שיטבלו בפנינו – מדרבנן הוא.

דף מז

אמר רב ששת: דאמרי שמענו שנתגייר בבית דין של פלוני ואין צריך עדות ברורה כי גילוי מלתא בעלמא הוא (רא"ש. ואעפ"כ ללא עדים אינו נאמן הגם דעבידא לאגלויי. ומה הוכיח הגאון נודע ביהודה (קמא נח) שסברת 'עבידא לאגלויי' אינה מועילה כנגד חזקה. ויש אומרים דוקא לענין גירות גזירת הכתוב שלא להסתמך על סברא זו וצריך עדות. ע' בשו"ת משיב דבר ח"ד פא).

וכתב הרא"ש: אפשר שכל זה אמור רק לרבי יהודה שמיקל ואומר שבחול"ל אין צריך להביא ראיה, לדבריו די בעדות שמיעה, אבל לחכמים שמא צריך עדות ברורה.

ובקרבן נתנאל פירש שלרבי יהודה, מדבר הכתוב בבא ועדיו עמו, ומעמיד הכתוב במסתבר – בחול"ל, אבל בארץ ישראל צריך ראיה ברורה. אבל לחכמים בין בארץ בין בחול"ל צריך ראיה ברורה. וצ"ע הלא מלשון הברייתא 'אין לי אלא בארץ...' משמע שעיקר הכתוב בארץ ועל זה אמרו 'בא ועדיו עמו' דהיינו עדות שמיעה. (וע"ע ים של שלמה שתמה על הרא"ש מדברי הגמרא, ואעפ"כ הביא דבריו בפסקי הדינים שלו).

זהשתא נמי דליכא טיבותא איכא לקט שכחה ופאה ומעשר עני. לכאורה משמע מכאן שמתנות עניים נוהגות בארץ בלבד. ואולם במקום אחר אמרו שיש פאה בחול"ל מדרבנן (ע' חולין קלו ותורת חיים שם), ומבואר ברמב"ם (מתנות עניים א, יד) שהוא הדין לשאר מתנות עניים. ולפי זה צריך לומר שעיקר החילוק בין הארץ לחול"ל הוא במעשר עני שלכל הדעות אינו נוהג אלא בארץ ובמקומות הסמוכים לה (עפ"י מאירי. ומבואר שנקט בדעת הרמב"ם שלקט שכחה ופאה נוהגים בחול"ל אף במקומות הרחוקים. וכ"כ בספר פאת השלחן ד סקכ"א – שהרי אלו בכלל צדקה).

ויש סוברים שאין מתנות עניים נוהגות אלא במקומות הסמוכים לארץ ישראל (עפ"י יראים השלם קיט ופאת השלחן שם; ב"י וש"ך יו"ד שלב בדעת הטור). ויש מי שכתב שמנהג הוא שהחמירו עליהם בבבל להיות נוהגים שם במתנות עניים (עפ"י רשב"ץ ח"ג ר בשם הגאונים), ומיושבים הדברים עם סוגיתנו.

מהו דתימא מסתבר טעמא דרבי יהודה דקמסייעי ליה קראי... על חריגות מכללי הפסק משום סבירות הטעם – ע' במצויין ביומא לו.

לדבריה עובד כוכבים אתה ואין עדות לעובד כוכבים. לדעת רש"י (בגטין ט: י: ובתוס' ב"ק פח. – דלא כהתוס' שם ורמב"ם עדות ט, ד), הגויים כשרים לעדות מן התורה מלבד בעדות גטין וקדושין שהואיל ואינם שייכים בתורת גטין וקדושין אין נאמנים להעיד בהם. ולפי זה לכאורה היה בדין שנחשוש לדבריו לפסול את בנו. ושמה גם לענין פסול יחסין אינו נאמן

אעפ"י שטבילת נידות אינה בפני אנשים והרי טבילת גר צריכה להיות בפני שלשה [יש מתרצים כיון שידוע לכל שטבילה, כאילו עומדים שם שלשה דמי], וגם היתה בלילה – בדיעבד הרי זו גירות (עפ"י תוס' ורא"ש ורש"ל. ומשמע שנקט כתירוץ הנ"ל שכל שידוע לכל די. וכ"כ הרי"ד להלן). ומשמע לפי זה שמשיאים אותה לישראל. וכן כתב ריא"ז.

והרי"ף כתב: לכתחילה אין נוהגים בו מנהג גר ואין משיאים לו בת ישראל עד שיטבול בפני שלשה [ואפילו נשא, כל שלא הוליד – יוציא. מאירי], ולא אמרו אלא לענין דיעבד שאין פוסלים את בנו הואיל וטבל לשם קריו, שאם אינו גר לא היה טובל לשם קריו. והרמב"ם מפרש שבכך שנוהגים כדרכי ישראל לטבול לטומאתם, הרי אלו גרי צדק אעפ"י שאין שם עדים בפני מי נתגירו, אלא שאין משיאים אותם עד שראו עדים או שיטבול בפניו, הואיל והחוקק עכו"ם (וערמב"ן).

דפים מה – מו

- פה. א. האם עכו"ם קונים עבדים קנין הגוף? ומה הדין בישראל הלוקח עבד מן העכו"ם?
ב. עבד כנעני שטבל לשם חירות – מה דינו?
ג. ישראל שלקח מגבאי המלך אנשים שנתפסו על שלא שילמו המסים – האם הם לו כעבדים גמורים?
- א. עכו"ם אינו קונה עבדים קנין הגוף, לא מעכו"ם ולא מישראל, אבל ישראל קונה (וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו – אתם קונים מהם ולא הם קונים מכם ולא הם קונים זה מזה. ועל קנין הגוף מדובר, לא שעבוד מעשה-ידיים בעלמא שהרי לזה יש להם קנין אף בישראל).
- משום כך, ישראל הלוקח עבד מן העכו"ם, יכול העבד להפקיע קנינו על ידי טבילה לשם חירות [כל זמן שלא טבל טבילת עבדות כדלהלן] מפני שאין העכו"ם יכול למכור לישראל אלא מה שיש לו, ולא קנין הגוף.
- וכל שכן כשקדם וטבל בעודו עבד לנכרי – פקע שעבודו (ים של שלמה).
- ואולם נכרי המוכר עצמו לישראל, קונוהו ישראל קנין הגוף כאמור. כן אמר רב אויא. ורב אחאי הקשה על כך, שמא אין ישראל קונה קנין הגוף אלא לאחר טבילה.
- א. אעפ"י שרב אחאי הקשה – הלכה כרב אויא (רי"ף ורא"ש, מאירי; שו"ע יו"ד רסז, ט). ויש חולקים (ים של שלמה. וכן כתב בדעת הרמב"ם וכ"כ הלח"מ. וע"ע בבאור דברי הרמב"ם בספר תולדות יעקב יוסף פר' משפטים במצות עבד כנעני).
- ב. כתבו ראשונים: כל שאין גופו קנוי – אין צריך גט שחרור (עפ"י רמב"ן ועוד. ודן הרמב"ן בנכרי המוכר עצמו לישראל ולא טבל לשם עבדות, שמא אינו משתחרר בשטר שהרי אין לו יד לזכות בגט ולא קנין שטר כלל, אלא בנתינת כסף לרבו על ידי אחרים. ומדברי הרמב"ם נראה שיוצא בגט ע"י עצמו. ע"ע אמרי בינה דיני קנינים ד; בית ישי צו).
- ג. עובד כוכבים שלקח עבד במלחמה, יש לו בו קנין הגוף. ולפי זה עבדים ישמעאלים שלנו אינם יכולים להתגיייר אלא מדעת רבם (עפ"י נמוקי יוסף. ונקט כן בין ביהודים בין בנכרים). ומהרש"ל חולק וסובר כי 'חלילה שיקנה הנכרי את ישראל קנין הגוף, אפילו היה בדינא דמלכותא לאו כל כמיניה, כי עול מלכות שמים עלינו ועבדי השם אנו' ואפילו בנכרים נקט שא"א לקנותם קנין הגוף ע"י שבייה, וכן הביא מהרמ"ה.

ד. בזמן הזה שעל פי חוק המדינות והחק הבינלאומי אי אפשר לקנות עבד בקנין הגוף ממש, כתב מהריב"ל (ח"א ב,יב) שאין לנו דין עבד-כנעני אלא שיעבוד מעשה ידיו (ודקדק כן מדברי הטור. וכן תמך בפסק זה בשו"ת שבט הלוי (ח"ה קצד), ודלא כמנחת-יצחק (ח"ה מח) שפקפק על ראיית מהריב"ל). ה. משמע בגמרא שנכרי שמתגייר ויש לו עבדים, כשטובלים בסתם הרי הם נקנים ממילא בקנין הגוף לרבם, ורק אם הקדימו וטבלו לשם בני חורין יצאו לחרות. וטעם הדבר, מפני שהעבד מכר עצמו בתחילה לגמרי לאדונו אלא שלא נתפס בו קנין הגוף, ועתה שאפשר שיחול – חל מיד (עפ"י הגר"ר בנגיס, ח"א לה).

ב. כאמור, הלוקח עבד מנכרי וקדם העבד וטבל לשם בן חורין – קנה עצמו, לפי שאין לו לאדון אלא שיעבוד והשחרור (הבא על ידי הגירות) – מפקיע מידי שעבוד. ודוקא כשמפרש שטובל לשם בן חורין אבל בסתם – לא. ומסופר על בלוריא הגיורת שקדמו עבדיה וטבלו לפניו – ובא מעשה לפני חכמים ואמרו קנו עצמם בני חורין. ולפי שקדמו לפניו (– קודם שנתגייר (ערש"י ור"ד). וי"ג: 'בפניה' ומפרשים מכך ששתקה ולא פירשה לשם עבדות, אפילו בסתם יצאו לחרות. ע' מלחמות ה') וטבלו, אף בסתם הרי זה כמפרש.

עבד שטבל לשם חירות והפקיע עצמו מאדוניו – חייב לשלם לרבו דמיו משום מזיק שעבודו של חברו. ואם ידעו בית דין שהוא עבדו של זה והטבילוהו שלא מדעת, חייבים לשלם לאדון משום דינא דגרמי (ראשונים עפ"י גטין מא).

כיצד יעשה האדון שלא יצא העבד – תוקפו במים ונותן עליו עול מלאכה, כגון שלשלת על צוארו (שאפילו יפרש העבד לשם חירות אין ממש בדבריו. רש"י וש"מ), כדרך שעשו רבינא ורב אחא בריה דרבא למנימין עבדו של רב אשי.

כנזכר לעיל, לדברי רב איא אין הדבר אמור אלא בקונה עבד מן העכו"ם אבל קנאו מעצמו – הרי זה קנין הגוף (וצריך גט שחרור אף ללא טבילה כלל. רמב"ן), ואי אפשר להפקיעו בטבילה לשם גירות.

בטבילת העבד מברכים כבטבילת גר שהרי נכנס תחת כנפי השכינה ששייך במצוות כנשים. יש סוברים שהרב מברך (עפ"י אוצר הגאונים; ר"י הנשיא אלברגלוני). ויש אומרים שאין הרב מברך אלא העבד שהוא עושה המצוה (עפ"י רמב"ן נמוקי יוסף ועוד. וכן פסק הרמ"א יו"ד רסו, ג). והמאירי הכריע שאם הדבר נעשה לרצונו של עבד – הוא מברך. ואם על כרחו – הרב מברך.

ג. אותם אנשים שנתפסו למלכות על שלא פרעו את המס, ולקחם ישראל מאת המלך – אמר רבא: כאשר הם יוצאים ובאים להתגייר, צריכים גט שחרור כשאר עבדים, שכן הוא חק המלך לשעבדם לאחרים הפורעים המס עבורם (והרי הוא קנין הגוף לישראל, משום דינא דמלכותא. עפ"י תוס'). הריטב"א בשם רבו מפרש [דלא כרש"י ותוס'] שמדובר באנשים מישראל שנתפסו למלכות ונמכרו לישראל, והרי הם קנויים ללוקחים קנין הגוף כעבד עברי שצריך שטר שחרור – מפני שהמלך קנאם בקנין הגוף כדין כיבוש מלחמה.

דף מו

דיני בישולי נכרים – בע"ז לה-לט.
האם דנים אפשר משאי אפשר – ע' במנחות פב.

פו. א. מה דינו של גר שמל ולא טבל או טבל ולא מל?

ב. מי שבא ואמר מלתי ולא טבלתי – האם מטבילים אותו לשם גירות?

ג. האם טבילת גר נעשית בשבת? האם נעשית בלילה?

ד. האם גר צריך שלשה בגירותו, והאם צריכים מומחים?

א. גר שמל ולא טבל, לדברי רבי אליעזר הרי זה גר – שכן מציינו באבותינו שמלו ולא טבלו. וכן סובר רבי יהודה, שאמר מטבילים את הגר בשבת (ואין זה כמתקן כי די במילתו שקדמה). ולדברי רבי יהושע אינו גר. ופירשו שסובר שגם אבותינו טבלו שהרי מציינו בקבלת התורה הזאת דמים, ולימוד בדינו שאין הזאה בלא טבילה. (וכן דעת רבי עקיבא. ולמד זאת מכך שמיעטו הכתוב מאכילת פסח, תושב ושכיר לא יאכל בו. עפ"י תוס').

טבל ולא מל, לדברי רבי יהושע הרי זה גר (שכן מציינו באמהות, ודין אפשר משאי אפשר). ומבואר בגמרא שגם רבי אליעזר מודה לכך. וכן דעת רבי יהודה.

וחכמים אומרים: אין גר עד שימול ויטבול. והיא דעת רבי יוסי. וכן אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: לעולם אינו גר עד שימול ויטבול. וכן הסיקו לשמוע מתוך מעשה של רבי חייא בר רבי.

א. וכן הלכה שאינו גר עד שימול ויטבול [ובין לקולא בין לחומרא. ע' משיב דבר ח"ה מו. ודחה בתוקף

דעת הסובר שטבל ולא מל נחשב כישראל].

ויש מי שכתב לחדש שאעפ"י שמל ולא טבל – עדיין נכרי הוא, אינו נכרי גמור ונחשב 'בר הויה' וזרעו מתייחס אחריו (עפ"י דובב מישרים ח"א ז [וערשב"א להלן עא.]. וע"ע אבני נזר יו"ד שגא, לענין מצות שבת בעבד שמל ולא טבל. וע"ע בנין ציון (צא) שבמילה יצא מכלל בן נח ולא נכנס לכלל ישראל וי"ל שאינו בכלל 'גוי ששבת').

ב. המילה קודמת לטבילה. ואולם במקום שאינו ראוי למילה כעת כגון מעוברת שנתגיירה –

מועילה הטבילה (= טבילת האם) הקודמת (עפ"י תוס' מז:).

והרמב"ן כתב שאם הקדים הטבילה למילה – הרי זה גר [אך דוקא כשהיתה קבלת מצוות וקבלה למול מקודם לטבילה. עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ג קח]. והרשב"א נסתפק שמא מילה קודמת לטבילה לעכב (וצ"ע שהמ"מ תלמיד הרשב"א לא הביא אלא דברי הרמב"ן). והמאירי והרי"ד נקטו בודאי שטבילה שקדמה למילה אינה כלום. והובאו שתי הדעות ברמ"א (יו"ד רסח).

ג. כדין גרים כן דין העבדים, שלהלכה אם מלו ולא טבלו אינם בני מצוות כלל (עפ"י רמב"ם איסורי

ביאה יד; שבת סוף כ. וע' שבט הלוי ח"א סג).

ונחלקו הראשונים ז"ל בטבילת שחרור של העבד, האם היא מדאורייתא ומעכבת (רמב"ן מה).

או אינה אלא מדרבנן ולחומרא (שם בשם התוספות. וע' גם בריטב"א מז: מה).

ב. בא אדם לפנינו ואמר מלתי ולא טבלתי (לגירותי); לדברי רבי יהודה מטבילים אותו ומה בכך, כי אף אם נימול שלא לשם גירות די בטבילה (כנ"ל). ולדברי רבי יוסי אין מטבילים אותו כי שמא לא נימול לשם מילה ואינו גר בטבילה לבדה.

א. כאמור הלכה כרבי יוסי שאינו גר עד שימול ויטבול כדין.

לדעת רש"י ובה"ג ורמב"ם (איסורי"ב יד, ה) ור"י ורי"א ז, גוי מהול צריך הטפת דם ברית כשבא להתגייר. ואילו רבנו חננאל פסק שאינו צריך.

כתבו התוס' והרא"ש שמסתבר [אף לבה"ג] שאם נכרת הגיד כולו – די לו בטבילה אף לרבי

יוסי. (כשאי אפשר למולו משום סכנה, האם נידון כנכרת הגיד – ע' זכר יצחק ג).

יש מי שכתב שגוי מהול הבא להתגייר אין לו תקנה שהרי א"א לו למול, ומכל מקום חשוב הוא כגר להכשיר את זרעו, ובניו נימולים לשמונה ונכנסים לקהל (עפ"י האשכול [בשם ר"ח], ומובא בראשונים שבת קלה ובטור יו"ד רסח. וע"ש בב"ח שלדעה זו אם על בת ישראל, הולד כשר לכהונה. ועוד כתב שאם נולד מהול יש לו תקנה אף לדעה זו ע"י הטפת דם ברית).

יש אומרים שהטפת דם ברית במהול – מדרבנן (עפ"י מהרש"ל ועוד). יש אומרים שההטפה צריכה להיות בפני שלשה שעד שלא הטיף אינו גר (כן יש לשמוע משו"ת אחיעזר ח"ג כו ואג"מ יו"ד ח"ב קכג וזכר יצחק ל, ב. וע' גם בקונטרס הטפת דם ברית שבסו"ס אוצר הברית ח"ב. ואולם הרש"ש (עב). רצה לומר שההטפה אינה מעצם הגירות אלא מצוה בעלמא ואינה צריכה להיות בנוכחות ב"ד).

ב. נימול לשם יהדות, אעפ"י שלא היתה המילה לשם גירות [וכגון שהוחזק בטעות כבן ישראל ומלווה כיהודי], בשעת דחק-גדול אפשר להקל שלא להצריך הטפת דם ברית (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ג קה).

ג. מקום הטפת דם ברית; הרבה נוהגים להטיף בעור הסמוך לעטרה (וכן כתב להוכיח בשו"ת אור לצינן (ח"א יו"ד יא) מהתוס' בסוגיתנו). ודעת החזו"ן-איש (יו"ד קנד, ג) שאסור לעשות כן אלא צריך להטיף בעטרה. ומובא (אוצר הברית ח"ב, קונטרס הטפת דם ברית) בשם הגרשז"א זצ"ל והגר"ש"א יבלחטו"א, שיש להקפיד ולהטיף גם בעטרה עצמה וגם בעור שמעליה. ואין שיעור לשריתה. ואין צריך שיצא הדם בפועל אלא כל שנצרר דם כלשהו כדרך שרט בעור דק שבדק – די (חזו"א שם. וע' בקונטרס הנ"ל שיש שהקפידו לראות שנוסף דם כלשהו). עוד בדיני הטפת דם ברית – ע' במובא בשבת קלה.

ג. גר שמל לשם גירות, לדברי האומר מל ולא טבל הרי זה גר – מטבילים אותו בשבת. כן אמר רבי יהודה. ולדברי האומר אינו גר עד שימול ויטבול – אין מטבילים בשבת, שמתקן גברא. כן אמר רבי יוסי.

א. הרי"ף הרא"ש והטור השמיטו איסור טבילת גר בשבת. ויש מי שכתב שלדעתם מותר הדבר כשם שמתור לטבול טבילת טהרה מפני שנראה כמיקר (ע' בספר כתונת פסים על הרי"ף; חדושי הגר"ז בנגיס ח"א יז, ב). וכן דעת בה"ג וסמ"ג, שמטבילים את הגר בשבת (מוכאים בש"ך רסח סקי"ג).

ואף לדעת האוסר, בדיעבד אם טבל בשבת – הרי זה גר (ריא"ז).
ב. בספר משך חכמה (לך יז, ג) רצה לצדד בסברא שאם לא מל לפנינו קודם השבת, אפשר להטבילו בשבת כדי להכניסו תחת כנפי השכינה, ורק אם מל בפנינו אין מטבילים בשבת כי היו צריכים להטבילו מאתמול. (אך כתב שאין נראה כן מפרש"י ותוס' ואם לא נמצא כן בפירושי הראשונים – דברנו בטל, ובלא"ה שזה אינו מכמה טעמים... אך שזה בנוי על סברא ישרה, לכן הסגרתיו).

אין מטבילין גר בלילה.

א. צדדו התוס' (מה סע"ב) שזהו מדרבנן ולכתחילה, שלא נאמר 'משפט' אלא לענין קבלת המצוות ולא הטבילה. וכן כתב הרא"ש בשם רבנו מאיר. וכן פסק הרמב"ם (איסורי ביאה יג, ו) שאם הטבילה בלילה הרי זה גר. וכ"כ המאירי ומהרש"ל. והרמב"ן הסתפק בדבר, והסיק שצריך לשוב ולהטבילו ביום [והיינו לכתחילה. רשב"א]. והריטב"א נקט לעיקר שאינה טבילה וכתחילת דין שעשו בלילה אין דינם דין, וכן דעת הריא"ז.

ב. לדעת האומר מל ולא טבל הרי זה גר, אעפ"י שצריך טבילה לכתחילה, אפשר לטבול בלילה כשם שטובל בשבת (עפ"י רמב"ן ושר"ד).

ג. לענין מילה בלילה, כתב הטור יו"ד רסח) שבדיעבד הרי זה גר. ובשו"ת פרי יצחק (סו"י כט) תמה על כך.

ד. קבלת מצוות, מבואר בדברי הראשונים שודאי צריכה להעשות ביום דוקא שהרי זה כתחילת דין, וחמור מטבילה. וכן נפסק בשלחן ערוך (יו"ד רסח, ג. וע"ש בש"ך).

ד. אמרו לשמוע ממעשה דרבי חייא ברבי, שגר צריך שלשה [ורצו לשמוע אף להצריך מומחין, ודחו ההוכחה]. וכן אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן – משום שנאמר בו 'משפט'. וכן אמר רבי יהודה (מד.): גר שנתגייר בינו לבין עצמו – אינו גר.

א. אפילו לדעה אומרת (בתחילת סנהדרין) שדיין אחד כשר לדון דבר תורה – בגירות צריך שלשה לכולי עלמא (תוס' כאן. ולעיל מה סע"ב משמע מדבריהם שיש לצדד בזה).

ישנה דעה אחת בראשונים שאף אם הכל נעשה בפני אחד כשר, כדיני הודאות והלואות (ע' במרדכי בשם הר' יהודה והר' שמחה). ואין כן דעת שאר כל הפוסקים.

ב. בתוס' משמע שנקטו להלכה שצריך מומחים [ובזמן הזה מקבלים גרים משום שעושים אנו בשליחותם של הראשונים, וכשם שחשו לנעילת דלת בפני לווים כך חשו לנעילת דלת בפני גרים], אבל מהרמב"ן והרשב"א נראה שלפי האמת אין צריך מומחים. וכן כתב המאירי [ונימק שכלל המצוות הכל יודעים אותן וא"כ הכל כמומחים הם לענין זה].

ג. בדיעבד, כשלא נתגייר בפני שלשה; לענין קבלת מצוות – כל שאינה בפני שלשה אינו גר (כן צדד הרמב"ן מה: וכן נטו התוס', וע"ע מזו. תד"ה יש ובתורא"ש שם; יו"ד רסח, ג. ובפסקי הרי"ד משמע שאם טובל לקירוי ומוחזק בכך – הרי זה כטבילה בפני שלשה ומועיל אפילו אין שלשה בקבלת מצוות. ועב"ה רסח לדעת הרמב"ם שאם היו שלשה בטבילה כשר אף בלא קבלת מצוות כלל).

ולענין טבילה – התוס' צדדו שמצד הדין אין צריך אלא שעדיף שיעמדו שלשה על הטבילה. ודעת הרי"ף שלכתחילה אין נוהגים בו מנהג גר ואין משיאין לו בת ישראל עד שיטבול בפני שלשה, ובדיעבד אין לפסול את בניו אם טבל שלא בפני שלשה (וכן פסק מהרש"ל. והמאירי סתם שבדיעבד הרי זה גר. וע' גם ברמב"ן להלן מזו סע"ב). ויש אומרים שאפילו בדיעבד כל שאין שלשה בטבילה אינו גר כלל (ערמב"ם איסו"ב יג, וסתם 'אינו גר'; סמ"ג ל"ת קטז; ריא"ז וסמ"ק; נמוקי יוסף). ולדעת התנאים שמל ולא טבל הרי זה גר, צדד הרמב"ן שאין הטבילה צריכה שלשה כלל אלא

דיה בשתיים או בינו לבין עצמו.

לענין מילה, השו"ע (רסח, ג) כתב שצריך שלשה. וי"א שדין תורה הוא (ע' מאירי). ויש אומרים שאין צריך שלשה במילה אפילו לכתחילה (ב"ח שם לדעת הרי"ף הרמב"ם וסמ"ג. וכן מבואר בפסקי ריא"ז שמילה כשרה בשנים, עכ"פ לענין דיעבד).

ד. יש מי שכתב שבטבילת גר קטן על ידי בית דין, הטבילה היא מעיקר הגירות שהרי אין שם קבלת מצוות, וצריך שלשה ויום מדינא (עפ"י דגול מרבכה יו"ד רסח).

ה. אין צריך שהשלשה יראו ממש אלא כל שיודעים בידיעה ברורה שהיתה טבילה כשרה, כגון שלא ראו ממש את הרכנת הראש למים אבל שמעו קול הטבילה בהכנסת הראש, וכיו"ב – אין לחוש בדבר, וכדין עדות המספקת לדיני ממונות (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ג קיב. ועתוס' לעיל מה סע"ב שיש מפרשים שכיון שידוע לכל שטבילה, כאילו עומדים שם דמי. ומשמע ביש"ש נקט תירוץ זה לעיקר).

ו. גם טבילת עבד צריך שתהא בפני שלשה וביום, שמקצת גירות היא (עפ"י רמב"ם איסורי ביאה יג,יא; רמב"ן מח.). ויש מי שאומר שטבילת עבד משוחרר אינה צריכה שלשה מפני שאין בה קבלת מצוות. ויש חולקים. ויש מצריכים בה שלשה לכתחילה ולא בדיעבד (ערמב"ן וש"ר להלן מח.).

דף מז

פז. א. מי שבא ואמר גר אני, האם צריך להביא ראיה על כך? ואיזו ראיה?
 ב. מי שאמר נתגיירתי ביני לבין עצמי – האם נאמן על עצמו ועל בניו?
 ג. האם נאמן אדם על בניו ועל בני בניו, לומר חללים הם או פסולים?

א. מי שבא ואמר גר אני (ונתגיירתי בבית דינו של פלוני. רי"ף ועוד) – אין מקבלים אותו ללא ראיה (וכי יגור אתך גר – במוחזק לך). ואם בא ועדין עמו, אפילו לא ראו הגיור אלא אומרים שמענו שנתגייר בבית דין של פלוני – מקבלים אותו (וכי יגור... – מכל מקום).
 לדברי רבי יהודה, רק בארץ צריך להביא ראיה (בארצכם. שמה משקר הוא משום שבה ארץ ישראל. רש"י) ולא בחוצה לארץ. וחכמים אומרים בין בארץ בין בחו"ל צריך להביא ראיה. וכן פסק רבי יוחנן הלכה.

א. כתבו ראשונים (ר"ת, רמב"ן בשם רבותינו, רשב"א עפ"י הסכמת כל המפרשים; ריא"ז): דוקא אם ידענו שהיה גוי, צריך ראיה על הגירות אבל לא ידענו – נאמן במיגו שהיה יכול לומר ישראל אני [והיה נאמן מפני שרוב הבאים לפנינו בתורת יהדות – ישראל הם. וכן דעת הרבה פוסקים. ע"ע בשו"ת הרשב"א ח"ב טו; שו"ת מהרי"ט ח"א קמט; פתחי תשובה אה"ע ג,ו]. ויש חולקים (ע' טור אה"ע ב בשם הרמ"ה ובמאירי; בית שמואל ושאר פוסקים שם וביו"ד רסח, י. ע"ע בהרחבה בקונטרס בעניני יחסין למור' הגרמ"מ פרבשטיין שליט"א אודות בירור יהדות בעולי רוסיא. וע"ע בשבט הלוי ח"ח רכא רסג).
 ב. הרא"ש צדד שמא דוקא לרבי יהודה המיקל בחו"ל אין צריך [בחו"ל. ק"ג. וצ"ע] עדות ברורה אלא עדות שמיעה כאמור, אבל לחכמים צריך עדות ברורה (וכן הובא ברא"ש בשמו. וכן נקט הב"י בדעת הרי"ף והרמב"ם שסתמו בטיב העדות. וכן נקט מהרש"ל, אם כי תמה על כך מדברי הגמרא). ויש חולקים (ע' טויו"ד רסח בשם י"א).
 וכתב ריא"ז: הבאת כתב חתום בשני עדים שנתגייר בבית דין – מועילה בין בארץ בין בחו"ל.

ב. רבי יהודה הורה במעשה שבא אחד לפניו ואמר נתגיירתי ביני לבין עצמי ולא היה לו עדים על כך, שנאמן הוא לפסול את עצמו ואינו נאמן לפסול את בניו, לדונם כבני נכרי.
 לדברי רבינא, רק אם יש לו בני בניו אינו נאמן לפסול (אף את בניו. תוס' כי לא נתנה תורה נאמנות לאדם אלא כלפי בניו ולא בני בניו, אבל אין לו בני בניו נאמן לפסול את בניו. ולדברי רב נחמן בר יצחק בכל אופן אינו נאמן שהרי לדבריו נכרי הוא ואינו בר עדות. והסיקו הלכה כדבריו).
 א. אם בא על אשת כהן – לא פסלה, שאין לו נאמנות אלא כלפי עצמו, להאסר בבת ישראל וכד', משום 'שויה נפשיה חתיכה דאיסורא', ולא כלפי אחרים (תוס' ורא"ש ושאר פוסקים).
 ובמאירי כתב שהבנים שילדו לו לאחר מכן פסולים. וכן נקט מהרש"ל [מפני שאין להם חזקת כשרות וגם אין מי שמכחישו, הלכך משעשה עצמו כחתיכה דאיסורא' שוב אין בא לידי התר].